

**СПОГАДИ І РОЗДУМИ
ПРО МОЄ ЖИТТЯ ТА ГОЛОДОМОР.
АНТОНІН СТЕПАНОВИЧ СНІГУР**

Київ
«СМОЛОСКИП»
2023

УДК

- С Спогади і роздуми про моє життя та Голодомор.
Антонін Степанович Снігур. Київ: «Смолоскип»,
2023. 128 с.

У своїх споминах Антонін Снігур малює правдиву картину свого життя і виживання під час Голодомору 1932–1933 років – геноциду українського народу.

Вони написані винятково щемливо та в особливій щиросердній манері, що нікого не залишить байдужим. Тому читачі цих спогадів разом з головним героєм переживуть усі його емоції і пройдуть через усі випробування, які випали на долю семирічного хлопчика в голодні роки.

Втім, цей текст – не лише про страждання, голодування та смерть. Ці спогади також – про непереборне бажання жити, боротьбу за життя і щастя жити, тобто про все те, що так важливо для української нації зараз, у час важких воєнних випробувань.

Книга розрахована на широкий загал читачів і приурочена до 90-х роковин Голодомору.

*На звороті обкладинки
зображення поминальника Антоніна Снігура*

ISBN

- © Антонін Снігур, оригінальний
текст
© Тетяна Чепиль, передмова, 2023
© Віталій Огієнко, коментар, 2023
© «Смолоскип», 2023

Коментар редактора

Коли внучка Антоніна Снігура Тетяна Чепиль звернулася до мене з проханням переглянути неопубліковані спогади її діда, я це зробив і відразу зрозумів, що їх варто видати. Справа не тільки в тому, що відомо не так багато значних за обсягом спогадів про Голодомор. Більшість згадок – це доволі короткі фрагментарні свідчення, переважно відповіді на запитання інтерв'юєрів або згадки про якісь конкретні події, що найбільше врізалися в пам'ять уцілілих. Тому повноцінні автентичні свідчення про голод є особливо цінними.

Навіть за побіжного перегляду відразу впадають в очі щемливість і особлива щиросердна манера, в якій Антонін Снігур написав свої спогади.

Усі свідчення вцілілих у великих катастрофах і геноцидах не так легко читати, адже, з одного боку, такі тексти тримають на відстані, а з іншого – дуже емоційно сильні, що одразу притягує. І ось це притягувально-відштовхувальне протиріччя якимось чином Антоніну Снігуру вдалося применшити завдяки своїй щиросердній манері письма. Уже пізніше я спробував зрозуміти, як же автору вдалося встановити цей довірливий зв'язок з читачами, і тут хочу поділитися своїми здогадками.

Кілька факторів видаються визначальними, насамперед – непересічний літературний талант автора. Його описи природи – глибокі. Діалоги – прості і сильні. Емоції – непідробні. А ще колорит народної мови не лише не шкодить цьому тексту, а й додає йому додаткової вартості, наче наближає нас до справжнього тодішнього життя. Антонін

Снігур дійсно міг би стати письменником, якби його життя склалося по-іншому.

Рукопис спогадів свідчить, що, раз написавши, Антонін Снігур не редагував і не переписував свій текст. Мені навіть здалося, що він написав його дуже швидко, наче просто взявши зі своєї пам'яті те, що він бачив, відчував та пережив тоді, і в незмінному вигляді викарбував на папері. Аж дивно, що його пам'ять за стільки часу не підвела його і не втратила так багато деталей, цифр, імен. Так, наче ті події збереглися в його пам'яті як фотознімки.

Та й сам він у тексті згадував, що деякі минулі образи так запали в душу, що впродовж усього його життя стояли перед очима, як той звироднілий звір, готовий розірвати його на шматки за пару зірваних зелених сливok із саду, який ще в кінці 1920-х років належав його сім'ї, але за кілька років став колгоспною власністю. І досі земля під цим садом належить Снігурам.

Пережите горе торкнулося основ душі Антоніна, залишило незабутні і дуже болісні відбитки в його пам'яті й назавжди залишилося там. Достатньо прочитати цю книжку, щоб переконатися у цьому. Та й сам він цього не приховував.

Від голоду помер молодший братик Антоніна, трирічний Віталій. Сам хлопець і мати теж ледь не померли з голоду. Не вціліло й чимало близьких з великого роду Снігурів. Діди Антоніна по батьківській і материнській лініях були розкуркулені й виселені зі своїх осель на непридатні землі, де змушені були жити в землянках. Їхні родини втратили майже все, що в них було, крім своїх життів. Та й життя їм зберегли лише тому, що новому комуністичному правителю-небожителю потрібна була дешева рабська сила. Антонін і його однолітки бачили, відчували й переживали чимало такого, що не має бачити, відчувати та переживати жодна дитина. І тому свідчення автора є вартісними.

Що ще додає цінності цим спогадам? Те, що горе Антонін компенсує щастям. У пам'яті автора збереглися не лише смерть і жахи голоду, а й приємні миттєвості їхнього загалом спокійного й доволі щасливого життя до голоду, що,

Події, що відбувалися в селі перед Голодомором

У своїй письмовій оповіді про ті давні події, що відбувалися в 1929–1933 роках, я не маю права оминати маминих батьків, сестрів і братів та всю нашу, по лінії Чумаченків, рідню. Спом'янути всіх їх, уже покійних, хорошим словом, згадати про них і подякувати, хоч і з деяким запізненням, за їх доброту, за те, що вони всі були трудолюбивими, чесними, совісними, справедливими – це мій святий обов'язок як очевидця й нащадка!

Тому перед їх пам'яттю й чесно я завжди схиляю голову й низько-низько кланяюся! Майже всі вони відійшли від нас у потойбічний світ, хто в молодшому, хто в старшому віці, але всі вони рідні і дорогі, і залишаються в моїй пам'яті живими, добрими і справжніми достойними Людьми з великої букви.

Дідусь Архип і бабуся Палажка, як засвідчують історичні дані, росли й виховували своїх дітей в умовах поміщицького ладу, революційної розрухи 1917 року та громадянської війни 1918–1921 років. Але прийшов важкий і роковий для селян 1929 рік. РІК КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ.

Державний правитель того часу, товариш Сталін зі своїми сатрапами безграмотно, керуючись утопічним вченням Маркса-Леніна про побудову нового, безкласового суспільства, яке передбачало поступовий перехід від соціалістичної системи до комунізму, вирішили, як це засвідчують факти, пройти цей шлях перебудови прискореними темпами і якнайшвидше. Для цього вони поставили хрест на НЕПові й вирішили провести індустріалізацію та колективізацію країни. Колективізація означала перехід від одноосібного ладу в сільському господарстві і до створення колективних господарств (колгоспів), де вже селяни працювали б колективно, а їх зацікавленість до праці була б загальною і результати праці були б постійно під державним

контролем. Також потрібно було різко, на 180 градусів змінити свідомість людей, народних мас, поміняти свідомість власника, з якою народжується людина, на свідомість людини, в якій не було б особистих інтересів, а навпаки, була велика зацікавленість, велике тяжіння до загальної, колективної державної власності і державних інтересів. Для здійснення цієї утопічної мети Сталін використав всі ричаги своєї необмеженої влади.

Ще при В. І. Леніні в критичні для країни роки для вирішення проблеми продовольчого забезпечення городського населення та армії періодично створювалися спеціальні отряди з робітників і більшовиків, озброєних і наділених мандатами на право заготівлі та конфіскації в селян зерна або так званих лишків. Така практика заготівлі продовольчого зерна була для держави дуже вигідною, бо була практично безкоштовною. Спецотряди, очолювані більшовиками, їздили по селах і буквально грабували селян. Вони діяли по принципу: «Отбирай у крест'янина всё дочиста и догола, на утро он снова обростёт!».

Під виглядом добровільності створення колгоспів, їх організували насильницькими та примусовими методами, використовуючи при цьому всі засоби впливу, а саме висилку сімей на заслання, відправку в тюрми, розкуркулювання, застосування до противників колективізації надмірних, непосильних податків на здачу зерна в державу. І так декілька разів доводили план, викликали, вимагали, били, брали під арешт на сутки чи двоє. А потім, якщо господар категорично відмовився вступати в колгосп, то під формуліровку «за несплату податків» усю сім'ю виселяли з власної хати (розкуркулювали). Усе, що цінніше, конфісковували в сільську раду, в тому числі й хату, а землю, реманент і скотину забирали в колгосп. Таким чином селян позбавили права власності на землю! Під виглядом колективних господарств створювалися, по суті, ті самі панські економії, з тією лише різницею, що тоді був пан

на ній квіти. Завжди плакала біля тієї могилки та все промовляла:

– Мій любий синочку, моя дитинко! Не вберегла я тебе, не доглянула!..

Через декілька років після смерті мами я хотів перепоховати останки Віталія. Зробив домовинку, по-красив її, але останків відшукати в землі так і не зміг. Чи то вже в землі все зотліло, чи то я не зумів їх відшукати?

Вже давно померла, пішла з життя моя мама, обвалилася та криниця, усох той кущик жасмину, розрівняли ту могилку. Росте вже там, на тому клаптику подвір'я, і зеленіє літньої пори шпориш і ніби ковриком покриває ту місцину, той невеличкий клаптик землі, де найшов свій притулок і спокій мій рідний братик Віталій.

Людоїдство в нашому селі

Ще ніколи не виникало в мене бажання вести розмову на цю страшну тему, а саме про людоїдство, яке дійсно було в нашому селі Водяно Шполянського району в 1932–33 роках. Як я вважаю, в нашому українському лексиконі, тобто серед тих слів, якими ми спілкуємося між собою, немає жахливіших слів від «людоїд» і «людоїдство». Людоїдство – це з моральної сторони найжахливіше явище в усякому суспільстві! І нехай читач пробачить мені, якщо я з цього приводу висловлю свою думку, допустившись при цьому якоїсь хибної логіки чи неточностей у наведених фактах.

Всі ми, в більшості, добре розуміємо значення цих двох жахливих слів, але їх зміст, сама суть, яка вкладена в ці слова, не проникає глибоко в наші серця, в наші душі і ніби пролітає мимо нас. А чому саме мимо? Тому, що в кожного з нас дуже багато різних невіршених проблем, дуже багато різних справ, і в наших головах повно всіляких інших турбот.

З історичних джерел нам відомо, що на окремих континентах нашої планети в далекому минулому існували невеликі племена людоджерів. Люди із цих племен поїдали інших людей, яких вони вважали своїми ворогами та які належали не до свого, а до іншого, чужого для них племені. Але то були дикуни в повному розумінні цього слова. В історії людства є й інші факти людоджерства, але щоб батьки їли, поїдали своїх дітей, цього явища до 1933 року історія ще не знала. А це неоспоримий факт нашої дійсності!

Я, безумовно, не був очевидцем чи свідком людоджерства в селі в тому злополучному 33-му році, тому що був у дитячому віці й мені, скажу по правді, прямо пощастило, що мене не зловили та не з'їли і що я остався живим.

Друзі мої, нарешті ми з вами безпосередньо підійшли до фактів людоджерства в селі Водяно.

Слід зазначити, що в той час осіб-людоджерів, виявлених на підставі підтверджуючих даних, останків жертв і інших доказів, тут же з села забирали й відвозили в район, де вони вже зникали безслідно. За них уже ніде й ніколи не згадували і не говорили, ніби таких взагалі в селі не було і не існувало.

Із слів жителів села, очевидців-односельчан, що залишилися в живих після тих жахливих років Голодомору, мені стали відомі наступні факти людоджерства:

1. Як розповідала Чорногор Васька Савівна, дружина Гриця Чорногора (Монаха), її батько, Сова Сава Ілліч, був здоровою людиною, але від недоїдання геть знесилів. Похоронивши свою дружину, що померла з голоду, він дуже упав духом і ходив ніби очумілий. Весною 1933 року, коли Васька повернулася з роботи і зайшла в хату, то відчула, що в хаті було натоплено в печі й пахло смаженим м'ясом. Батько лежав на печі. На її запитання «Навіщо ви топили в печі?» батько відповів, що не топив. Заглянувши в піч, вона побачила макітру, повну смаженого м'яса. Здогадавшись, що то м'ясо людини, вона зразу пішла і заявила в сільську

Прощання з татовою смушевою козацькою шапкою

Декому з вас, можливо, цей заголовок здається дивним і несуттєвим. Але повірте мені: татова смушева каракульова шапка заслуговує на те, щоб на ній окремо зупинитися і в декількох реченнях описати, дати їй відповідну характеристику. Тому дуже коротко. По-перше, такої красивої смушевої каракульової шапки, як у мого покійного татка, у той час у нашому селі я ні в кого не бачив. Тато, було, у відповідності з осінньо-зимовим сезоном, завжди ходив у ній, дуже беріг її, і, як здавалося мені, вона дуже йшла йому до лица. Було, як надіне новеньку чемерку, а на голову смушеву каракульову шапку, то повірте, що красивішого татка, як у мене, не лише в селі, а й ніде не було. Якщо ж, було, своїм чистим сильним тенором, на повний голос, заспіває пісню «Їхав козак за Дунай»! Ех, не кажіть! Тоді вже я бачив свого татка в тій смушевій каракульовій шапці справжнім «козаком на баскому коні»!

У 1932 році через голод та смушева каракульова козацька шапка дісталася мені в спадок. Спершу я її надівав зрідка для солідності та для того, щоб бути вищим. Потім так до неї звик, що став постійно ходити в ній і в холод, і в спеку. Не знаю, як вона мені йшла до лица, але добре пам'ятаю, що була на мене великувата, а тому вуха мої завжди поринали в шапку. Другим її недоліком, признаюся вам по секрету, було те, що в ній дуже розвелися воші. Ті кляті воші так швидко й масово в шапці плодилися, як ніби в спеціальному інкубаторі для вошей. Тому я періодично, в залежності від погоди та свербіння голови, знімав ту смушеву шапку, вивертав її, витрушув тійно руками, обмітав підкладку, по мірі можливості знищуючи тих клятих вошей. Особливо вони допікали мені в сонячні теплі дні, коли вони були такі кусючі, такі в'їдливі, що, повірте, прямо вгризалися в шкіру, від чого вся голова нестерпно свербіла і аж пашіла від тих злих паразитів-комах.

Після того хмарного дня, коли я ледь не загинув через ту зелененьку сливку, наступний день був посправжньому погожим. Небо було чистим, прозорим, і десь там далеко-далеко з голубуватим відтінком. На тому далекому і безкрайньому небозводі яскраво палахкотіло, освітлюючи весь простір навколо себе, велике й розжарене сонце. Його тепло ніби потоком лилося на грішну землю і своїм промінням ласкало і обігрівало і її, і все, що було на її поверхні.

Того ранку в нашій хаті, так як і вчора, було похмуро. Мама так як і вчора, лежала й стогнала на печі. Виконавши всі її вказівки та подавши їй води, я вийшов із хати. Було біля 10-ї години ранку і, як звичайно в ті дні, для мене була пора іти на промисел. Але куди? Свій садок уже лякав мене, і я, боячись засідки того злючого сторожа-чоловіка, щоб він бува мене не зловив, вирішив іти за церкву на старе кладовище. Там теж було багато дерев різних порід, що мене цілком влаштовувало.

Поправивши на голові свою незамінну смушеву шапку, я пішов по наміченому напрямку, постійно оглядаючись. Сонце вже добряче припікало, але я йшов, не відчуваючи тепла, не помічаючи всієї тієї чарівної краси, що була в природі навколо мене. Єдиним моїм бажанням і метою було відшукати на тому кладовищі щось їстівне. Я ходив по ньому, так само обдивлявся кожне деревце, кожний кущик. День був тихим, безвітряним. У повітрі були відчутні випари землі, ароматні запахи трави, квітів, дерев.

Нічого не відшукавши, окрім глею на вишнях, я побачив поряд із кладовищем город, на якому тягнулася полоска дозріваючого жита. В кінці городу виднілася хата. Зайшовши з великим острахом у те жито, я став зривати колоски і, перм'явши в долонях, став їсти зернята. Жито було воскової зрілості і для мене голодного здавалося надзвичайно смачним. Кругом мене в житі стояв ароматний запах дозріваючого хлібного поля. З великим задоволенням смакуючи